

Юрій Яковлєв*

ЧАСОПИС «РАДИКАЛ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РУСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ (1895–1896)

Здійснено спробу висвітлити організаційні засади та основні напрями діяльності заснованої в жовтні 1890 р. Русько-Української радикальної партії (далі — РУРП) на основі матеріалів вміщених у часописі «Радикал». Останній із жовтня 1895 р. до березня 1896 р. виходив у Львові під редакцією одного з провідних діячів РУРП — В'ячеслава Будзиновського. Насамперед актуальність теми визначається тим, що автор намагається розкрити значення даного періодичного видання як джерела для вивчення основних напрямів діяльності радикальної партії на протязі зазначеного часового проміжку. Передусім звернуто увагу на обставини появи та умови видання названого часопису. Водночас здійснено загальну характеристику змістового наповнення часопису «Радикал» і визначено ту основну тематику, що була висвітлена на сторінках цього періодичного видання (різні прояви суспільно-політичного життя та їх критичний аналіз, висвітлення різноманітних соціально-економічних питань тощо). Під час аналізу змісту часопису «Радикал» головна увага була звернена на специфіку подання та власне тематику матеріалів, що безпосередньо стосуються діяльності РУРП. Наголошено, що часопис «Радикал» був призначений для більш підготовлених у теоретичному плані читачів.

Ключові слова: Русько-Українська радикальна партія, часопис «Радикал», В'ячеслав Будзиновський, «молоді» радикали, преса, Галичина.

Yurii Yakovlev

THE MAGAZINE «RADIKAL» AS SOURCE FOR THE STUDIES OF THE ACTIVITY OF RUSS-UKRAINIAN RADICAL PARTY (1895–1896)

It is attempted to enlighten the organizational principles and basic directions of activity of Russ-Ukrainian Radical Party (farther — RURP), which was founded in October 1890, on the basis of materials contained in a magazine «Radikal» («The Radical»). This periodical was published in Lviv during October 1895 — March 1896 by the edition of Vyatcheslav Budzynovskyi, the one of the leading figures of RURP. First of all the actuality of issue is caused by the author's task to show the value of this magazine as a source for the studies of basic directions of activity of radical party during the determined sentinel interval. Foremost it is illustrated the circumstances of

* Юрій Яковлєв — випускник аспірантури кафедри історії України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, yural.1989@meta.ua

creation and conditions of edition of this periodical. At the same time it is represented general description of the magazine's thematic content, which was published on the «Radikal's» pages (some aspects of social and political life and the profound analysis of them; illumination of various socio-economic issues, etc.). It is investigated the maintenance of periodical «Radikal», and main attention it is focused on the specific of presentation and actually subject of materials constrained with the activity of RURP directly. It is marked that magazine «Radikal» was intended for readers well-informed theoretically.

Key words: *Russ-Ukrainian Radical Party, magazine «Radikal», Vyatcheslav Budzynovskyi, radicals, periodicals, Galicia (Galychyna).*

Невід'ємною складовою історії півавстрійської Галичини кінця XIX ст. є тогочасна преса. Вона, фактично, була тоді найважливішим джерелом інформації. Останню читачі мали можливість отримувати за допомогою вміщених на шпальтах часописів різноманітних публікацій, коротких повідомлень, оголошень, реклами тощо. Враховуючи це, галицька преса також була головним джерелом поширення важливої суспільно-політичної інформації. Водночас організаційний статус преси партійно-політичного спрямування був трохи іншим. Передусім ці видання були пов'язані з певним суспільним рухом і мали зберігати політичну залежність від нього. Відповідно до намірів видавців і в контексті програмних завдань партій, часописи повинні були асоціюватися з певним напрямком політичної думки.

В цьому контексті значний інтерес становлять періодичні видання Русько-Української радикальної партії (далі — РУРП), заснованої на початку жовтня 1890 р. у Львові. Матеріали вміщені в пресі РУРП дають змогу досліднику висвітлити та проаналізувати основні напрями діяльності партії. Враховуючи вищесказане, для вивчення даного питання важливим джерелом інформації є також і часопис «Радикал». Останній виходив у Львові з початку жовтня 1895 р. до кінця березня 1896 р. за редакцією діяча РУРП — В. Будзиновського.

Заявлена нами тема висвітлена дуже стисло. Передусім це неопубліковані матеріали, що знаходяться в відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника. Мова йде про недовіданий покажчик змісту часопису «Радикал» за 1895 р., складений відомим галицьким бібліографом І. Левицьким¹. А також бібліографічний опис часопису, здійснений І. Шендриком². Водночас кількість опублікованих досліджень, у яких подано характеристику часопису «Радикал», на

¹ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі — ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів), ф. 167, оп. 1, од. зб. 42, 3 арк.

² ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 202, од. зб. 30, 3031 арк.

сьогодні також досить незначна. Матеріал про часопис вміщено в історико-бібліографічній праці В. Ігнатієнка³, а також у роботі дослідника української преси А. Животка⁴. Стосовно вітчизняних радянських дослідників галицької преси, то передусім варто згадати публікацію П. Ящука⁵. Також необхідно зауважити відповідний параграф у «Історії української дожовтневої журналістики»⁶.

Водночас бібліографічний опис із оглядовою анотацією змісту часопису міститься в історико-бібліографічних дослідженнях «Українські часописи Львова»⁷ й «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.»⁸. Короткі відомості про часопис «Радикал» вміщено в «Українській Загальній Енциклопедії»⁹ та «Енциклопедії українознавства»¹⁰.

Зрештою аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить про те, що вона вивчена недостатньо. До того ж чимало її аспектів залишаються ще фактично недослідженими. Звідси мета пропонованої розвідки полягає в тому, щоб на основі матеріалів вміщених у часописі «Радикал» — висвітлити основні напрями діяльності РУРП. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період із початку жовтня 1895 р. до кінця березня 1896 р.

Поява часопису «Радикал» саме у Львові була зумовлена низкою причин і мала свою власну передісторію. Після заснування РУРП у жовтні 1890 р. її органом став часопис «Народ» (виходив у Львові з січня того ж року). В квітні 1891 р. РУРП налагодила у столиці Галицького краю випуск газети «Хлібороб». Із грудня газета виходила вже в Коломиї. А з жовтня 1892 р. діяч РУРП М. Павлик також розпочав там і видання

³ Ігнатієнко В. Бібліографія української преси 1816–1916. — Харків; К.: Державне вид-во України, 1930. — 285 с. (Труди Інституту книгознавства. Праці Бібліографічної секції. Т. IV).

⁴ Животко А. Нарис історії української преси (Курс лекцій). — Подєбради: УТГП, 1937. — 108 + IV с. (На правах рукопису. Курс ч. 62).

⁵ Ящук П.Й. Газета «Радикал» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — Львів, 1980. — Вип. 11. Журналістика і життя. — С. 34–43.

⁶ Історія української дожовтневої журналістики. — Львів: Вид-во при Львівському держ. ун-ті Вид-го Об'єднання «Вища школа», 1983. — 510 с.

⁷ Романюк М. М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. — Львів: Світ, 2001. — Т. 1. 1848–1900 рр. — 744 с.

⁸ Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження. — Т. 2: 1891–1905 рр. / Уклад.: М.В. Галушко, М.М. Романюк (керівник проекту), Л.В. Сніцарчук. — Львів, 2009. — 480 с.

⁹ «Радикал» // Українська Загальна Енциклопедія: у 3 т. / під гол. ред. І. Раковського. — Львів–Станіславів–Коломия: Видання кооперативи «Рідна школа», [б. р.]. — Т. 2: З–Р. — С. 1187.

¹⁰ «Радикал» // Енциклопедія Українознавства. — Львів, 1998. — Т. 7. — С. 2445.

часопису «Народ»¹¹. Влітку 1893 р. було вирішено змінити підзаговок «Народу» із «орган Русько-Української радикальної партії» — на «русько-українська радикальна часопись». «На мене то б при сію пригоді переімінити тітул зовсім, викинувши ѿ Народ, — а назвати: Поступ, або Радікал» — стверджував М. Драгоманов у листі до М. Павлика від 22 липня 1893 р. І додавав: «Звісно, треба сказати, шчо всі абоненти (передплатники. — *Авт.*) Народа получать Радікала»¹². Також «знаходьучи нові вигоди» пропонував та наполягав змінити назву часопису «Народ» на «Радикал» і давній приятель М. Драгоманова — М. Ковалевський^{*, 13}.

Проте М. Павлик на зміну назви часопису не погодився. Натомість лише замінив підзаголовок «Народу»¹⁴. 24 липня 1893 р. М. Павлик писав до М. Драгоманова, що «такої радикальної переіміни з титулом газети: «Радикал» чи ѿак — тепер зробити годі»¹⁵. Про труднощі пов'язані з перейменуванням «Народу» на «Радикал» М. Павлик також писав у іншому листі до М. Драгоманова (лист від 18 листопада 1893 р.)¹⁶. Водночас у листі від 11 грудня 1893 р. він звертався до М. Драгоманова: «Мені ж треба від Вас відповіди на те, чи непременно переставати видавати “Народ”, переіміньяѡучи ѡего в “Радікала”?»¹⁷. Натомість М. Драгоманов узагалі втратив інтерес до цієї справи: «До “Радікала” і т.[акого] и.[ншого] ѡа тепер індеферентниѡ» (лист до М. Павлика від 16 (28) листопада 1893 р.)¹⁸.

¹¹ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). — Т. VI (1890–1891). — Чернівці, 1910. — С. 132; Оповідка // Народ. — 1891. — Ч. 6. — 15 л.[атинського] марта. — С. 96; Хлібороб ... // Народ. — 1891. — Ч. 23. — 20 л.[атинського] листопада. — С. 324; Від Редакції // Народ. — 1892. — Ч. 15-18. — 1 л.[атинського] октябрю. — С. 206.

¹² Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). — Т. VII (1892–1893). — Чернівці, 1911. — С. 248–249.

* Микола Васильович Ковалевський (псевд. і крипт. — Маркевич, Иван Маркевич, Гамбетта, Курд, М.-кій, Прихильний, Українець, Arbeitgeber, A.G., Г.П.Г.; 1841, Полтавщина — 1897, м. Київ). Наддніпрянський громадсько-політичний діяч. Певний час входив до складу Київської «Старої» та Одеської громад. Протягом 1879–1882 рр. М. Ковалевський перебував на засланні в Сибірі. Після цього повернувся на підросійську Україну та проживав у Києві, де заробляв на життя приватними лекціями («уроками»). Вийшов зі складу Київської «Старої громади» після її розриву з М. Драгомановим, якого підтримував матеріально.

¹³ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. — Т. VII. — С. 249–252.

¹⁴ Там само. — С. 249.

¹⁵ Там само. — С. 253–254.

¹⁶ Там само. — С. 324.

¹⁷ Там само. — С. 330.

¹⁸ Там само.

На початку листопада 1894 р. М. Павлик із редакцією часопису «Народ» знову повернувся у Львів¹⁹. «Гутешні молоді (представники групи т. зв. “молодих” радикалів. — *Авт.*) хочуть тут видавати хлопську газету (“Громадський голос”. — *Авт.*), — біда тільки, шчо нема грошею. **О**а не можу брати на себе, бо **о** так уже “Хліборобом” зарізавав “Народ”», — писав він М. Драгоманову 16 січня 1895 р. І додавав: «Хиба би Українці згодились давати субвенціюі “Народа” на хлопську газету. Тоді **о**а перестав би видавати “Народа” і став видавати “Радикала”. Та на таке Українці не згодьяться»²⁰. Зрештою 20 березня 1895 р. М. Павлик відмовився від редагування новозаснованої газети «Громадський голос» на користь В. Будзиновського²¹. Навесні 1895 р. видавничий центр РУРП, по суті, було знову переміщено назад до Львова. Виняток становила лише газета «Хлібороб», що надалі виходила в Коломиї. Останнє число газети вийшло на початку вересня 1895 р.²². Восени того ж року з’явився також і останній номер «Народу», датований 20 серпня²³.

В. Будзиновський згодом із цього приводу зазначав: «Після смерти Драгоманова (помер улітку 1895 р. у Софії. — *Авт.*), коли я видавав і редагував радикальний «Громадський Голос», Ковалевський приїхав до Львова і, хоч особисто не знав мене, зажадав від мене, щоб замість припиненого «Народа» я видавав і редагував нову газету «Радикал». На моє питання, чому не Франко або Павлик, він відповів, що про Франка не хоче чути. За причини подав справи політичні і його ролю як кореспондента «Народу». Про Павлика сказав, що то наївна дитина. Ковалевський передав гроші на кошти «Радикала» й на інші цілі»²⁴. Таким чином, київські драгоманівці за посередництвом М. Ковалевського передали В. Будзиновському редакцію ще одного видання РУРП — часопису «Радикал»²⁵.

¹⁹ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). — Т. VIII (1894–1895). — Чернівці, 1911. — С. 146.

²⁰ Там само. — С. 178–179.

²¹ На виразне жаданье д. М. Павлика ... // Громадський голос. — 1895. — Нр. 1. — 20 марта. — С. 1; Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1991. — Т. ССXXII: Праці Історико-філософської секції. — С. 91.

²² Романюк М.М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. — Львів: Світ, 2001. — Т. 1. 1848–1900 рр. — С. 556–557.

²³ Народ. — 1895. — Нр. 17. — 20 августа. — С. 263.

²⁴ Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи. — Львів, 1930. — Т. 8. — С. 180.

²⁵ Будзиновський В. Ішли діди на муки. (Введене в історію України). — Львів: З друкарні Ставропіг. Інститута у Львові, 1925. — С. 35; Будзиновський В. Як чоловік зійшов на пана. Автобіографія автора. — Львів, 1937. — С. 14; Химка Ж.-П. Український

Водночас у останньому числі «Народу» з'явилася стаття М. Павлика «Від редактора», датована 15 вересня 1895 р. У публікації між іншим зазначалося наступне: «Через смерть небіжчика М.П. Драгоманова, головної підпори моєї і “Народа”, а також через мою недугу, — я отсе мушу перестати видавати “Народ”, намість котрого основується нова часопись, під редакцією д. В. Будзиновського, — “Радикал”, котру я й рекомендую Ш.[ановним] Землякам на стілько, на скілько вона буде йти в тім самім напрямку і держатися тих самих основних принципів, що “Народ”. І додавав: «Вкупі з основанєм “Радикала”, призначеного для інтелігенції рускої в Австро-Угорщині і в російській Україні, розширюється популярна часопись “Громадський Голос”»²⁶.

Отже, «Радикал» мав відстоювати ідейні погляди свого попередника — часопису «Народ»²⁷. Основу читацької аудиторії «Радикала» мала становити українська інтелігенція по обидва боки кордону, що відділяв Австро-Угорську та Російську імперії²⁸. Крім того, М. Павлик у вже згаданій статті «Від редактора» зазначив наступне: «цілорічні передплатники “Народа”, т.[о] є.[сть] ті, що заплатили за него до кінця с.[ього] р.[оку] получатимуть до того часу “Радикала” даром»²⁹. Повідомлення про припинення виходу «Народу» і початок видання з жовтня 1895 р. В. Будзиновським «Радикала» були вміщені, зокрема, на сторінках газет «Kurjer lwowski»³⁰, народовського «Діла»³¹ та органу русофілів — газети «Галичанин»³².

Перше число «Радикала» вийшло у Львові 5 жовтня 1895 р. Проміжок між появою останнього випуску «Народу» та виходом першого номера

соціалізм у Галичині (до розколу в Радикальній Партії 1899 р.) // Journal of Ukrainian Graduate Studies. — 1979. — Vol. 4. — Number 2. — P. 45.

²⁶ Павлик М. Від редактора // Народ. — 1895. — Нр. 17. — 20 августа. — С. 277.

²⁷ Яцук П.Й. Газета «Радикал» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — Львів, 1980. — Вип. 11. Журналістика і життя. — С. 34; Історія української дожовтневої журналістики. — Львів, 1983. — С. 391.

²⁸ Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. — К., 1926. — Кн. 6. — С. 136; Сніцарчук Л.В. Розвиток преси українських радикалів в останнє десятиліття XIX ст. // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. — Суми, 2007. — № 2. — С. 52.

²⁹ Павлик М. Від редактора // Народ. — 1895. — Нр. 17. — 20 августа. — С. 278.

³⁰ Teatr, literatura i sztuka. «Narod» ... // Kurjer lwowski. — 1895. — Nr. 268. — 27 Września. — S. 5.

³¹ Новинки. Часопись «Народ» ... // Дѣло. — 1895. — Ч. 206. — 15 (27) вересня. — С. 3.

³² Литература и искусство. Газетка «Народ» ... // Галичанинъ. — 1895. — Чч. 207 и 208. — 17 (29) сентября. — С. 2.

«Радикала» становив лишень неповний місяць³³. Звідси деякі матеріали, призначені для «Народа», були очевидно вже надруковані в «Радикалі»³⁴. Головним редактором і видавцем часопису був В. Будзиновський³⁵. Необхідність заснування «Радикала» в вступній статті часопису аргументувалася тим, що для селян лише «Громадського голосу» було недостатньо. Тому на думку редакції «Радикала», очолюваної В. Будзиновським, «треба було сотворити часопись о висшім стилю, котра би глубше трактувала справи, порушувані в агітації, орган, котрий би організував і вироблював практичних діячів і зискував між інтелігентною частею суспільности, нових приклонників, нових ширителів радикалізму. Тій цілі має служити “Радикал”. “Радикал” буде редагований відповідно цілям, які поставила собі радикальна партія»³⁶.

Водночас редакція часопису відстоювала національну єдність українського народу. Часопис було проголошено органом і підросійських українців, котрі прямували до тих цілей, що й РУРП³⁷. Водночас передбачалося вміщення на сторінках часопису матеріалів усіх політичних організацій Російської імперії, що «мають з Українцями одні інтереси і погляди, хочби вони по другим точкам програми ріжнили ся від них»³⁸. Однак завжди редакція часопису мала виступати проти тих політичних об'єднань «котрі негуючи (нехтуючи. — *Авт.*) нашу самостійність національну, домагають ся такої системи державної, котра несучи за собою обрусініє довела-б Україну до остаточної денационалізації»³⁹.

Викладена у вступній статті програма та напрям нового видання, з визначенням його мети й завдань⁴⁰, засвідчувала відстоювання редакцією

³³ Яцук П.Й. Газета «Радикал» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — Львів, 1980. — Вип. 11. Журналістика і життя. — С. 34; Історія української дожовтневої журналістики. — Львів, 1983. — С. 390–391.

³⁴ Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871–1989) / упорядн. Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець [та ін.]. — Львів, 1998. — С. 16–17.

³⁵ Ігнатієнко В. Бібліографія української преси 1816–1916. — Харків; К.: Державне вид-во України, 1930. — С. 106.

³⁶ Міщанська революція 48 року ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 4; Історія української дожовтневої журналістики. — Львів, 1983. — С. 392; Романюк М.М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. — Львів: Світ, 2001. — Т. 1. 1848–1900 рр. — С. 610; Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження. — Т. 2: 1891–1905 рр. / Уклад.: М.В. Галушко, М.М. Романюк (керівник проекту), Л.В. Сніцарчук. — Львів, 2009. — С. 123.

³⁷ Міщанська революція 48 року ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 5.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Яцук П.Й. Газета «Радикал» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — Львів, 1980. — Вип. 11. Журналістика і життя. — С. 36.

«Радикала» національних пріоритетів. У середині 1890-х рр. в РУРП сформувалася група діячів (В. Будзиновський, В. Охримович та ін.), яка пропонувала переглянути блок національних вимог. Вони намагалися реформувати існуючу партійну програму в національному напрямку⁴¹. Це в свою чергу визначало насамперед тематику статей «Радикала», його ідейну спрямованість, а також пріоритети та засади редакційної політики часопису.

Крім В. Будзиновського — редактора та видавця «Радикала»*, склад редколегії часопису нам невідомий. Однак припускаємо, що серед членів редакції були приятелі та однопартійці В. Будзиновського — Ю. Бачинський⁴², В. Охримович⁴³, Л. Турбацький⁴⁴, І. Франко⁴⁵ та ін. Водночас автори більшої частини матеріалів часопису віддавали перевагу анонімності. Звідси статті в «Радикалі» здебільшого друкувалися без підписів⁴⁶. Виняток становлять публікації В. Гнатюка⁴⁷, В. Щурата⁴⁸, Р. Ши-

⁴¹ *Расевич В.В.* Українська національно-демократична партія (1899–1918 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «історія України». — Львів, 1996. — С. 13; *Расевич В.* Засади політичної незалежності України у програмі Української національно-демократичної партії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Львів, 2000. — Вип. 7. — С. 230.

* Редакція часопису спочатку знаходилася очевидно в приватному помешканні В. Будзиновського (Львів, вул. Оссолінських, 21). За вказаною адресою містилася також і редакція газети «Громадський голос». Але вже в кінці першого номеру «Радикала» було вміщено інформацію, що з 15 жовтня 1895 р. редакції обох часописів мали бути перенесені на вулицю Кльоновича, 2. Відповідно дана адреса була вказана на титульних аркушах 3 і 4 №№ часопису «Радикал». Останні вийшли відповідно 20 жовтня та 5 листопада 1895 р. у Львові. Натомість із 20 листопада 1895 р. редакція «Радикала» та очевидно чергове помешкання В. Будзиновського знаходилися вже за адресою Кльоновича, 4. Там знаходилася також і редакція газети «Громадський голос». Див.: Се число ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 12; Часопись «Радикал» ... // Громадський голос. — 1895. — Нр. 7. — 13 октября. — С. 54 та ін.

⁴² *Бачинський Ю.* Пару слів в відповідь «Дѣлу» і «Галичанинови» // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 80–83.

⁴³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДАІЛ України), ф. 372, оп. 1, спр. 33, арк. 44; ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 167, оп. 2, од. зб. 2412, арк. 28.

⁴⁴ *Гнатюк В.* Дещо про Русь угорську // Радикал. — 1895. — Нр. 2. — 20 жовтня. — С. 16; *М.Л.* Лев Турбацький. (Посмертна згадка) // Громадський голос. — 1900. — Нр. 2. — 15 січня. — С. 16.

⁴⁵ *Денисюк І.* Листи Михайла Павлика до родини Драгоманових // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1997. — Т. ССXXXIV: Праці Філологічної секції. — С. 475; *Легкий М.* Іван Франко та В'ячеслав Будзиновський: штрихи до взаємин на тлі доби // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 2009. — Т. ССLVII: Праці Філологічної секції. — С. 141–142.

⁴⁶ *Романюк М.М.* Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. — Львів: Світ, 2001. — Т. 1. 1848–1900 рр. — С. 613.

лера⁴⁹, П. Тучапського (підписана криптонімом Е.С.)⁵⁰ і діячів РУРП І. Франка⁵¹, А. Шмігельського (одна з статей підписана псевдонімом Яндрульський)⁵² та Ю. Бачинського⁵³. Натомість двох авторів встановити не вдалося⁵⁴.

Перший номер «Радикала» з'явився після завершення виборів до Галицького сейму у Львові. Сеймові вибори від IV (сільської) курії відбулися 25 вересня 1895 р. З цього приводу в вступній статті часопису підкреслювалося: «Найліпшим доказом, що лиш програма радикальної партії зможе збудити мужика з політичної дрімоти — єсть сегорічний рух виборчий. Кажемо виразно — рух виборчий, а не результат виборів. Сам результат не много ще доказує»⁵⁵. Виборчі кампанії у Галичині, як правило, супроводжувалися численними зловживаннями. До того ж РУРП вперше взяла участь у виборчій кампанії до Галицького сейму. Зважаючи на це, у вступній статті наголошувалося, що «ми (РУРП. — *Авт.*) не мали навіть певности, що при сегорічним терорі виборчим одержимо в наших повітах хочби 10% голосів. Тимчасом — результати були ліпші, як наші надії!»⁵⁶.

У згаданій статті було вказано кількість голосів отриманих на виборах кандидатами РУРП і діячами котрих підтримувала партія⁵⁷. Вибори звичайно супроводжувалися численними порушеннями й тиском на виборців із сторони місцевої влади. З цього приводу в «Радикалі» була вміщена стаття про вибори на Тернопільщині. Там кандидував селянин-радикал П. Думка з с. Купчинці. В повідомленні йшла мова про зло-

⁴⁷ Гнатюк В. Дещо про Русь угорську // Радикал. — 1895. — Нр. 2. — 20 жовтня. — С. 14–19; Гнатюк В. Дещо про Русь угорську. (Кінець) // Радикал. — 1895. — Нр. 3. — 5 падолиста. — С. 26–30.

⁴⁸ Щурат В. Голеччина // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 44–45; Щурат В. Загадка до розвязки // Радикал. — 1896. — Нр. 7. — 5 січня. — С. 75–76.

⁴⁹ Шілер Р. Ремісник // Радикал. — 1895. — Нр. 5 і 6. — 20 грудня. — С. 50–53.

⁵⁰ Е.С. Про російські воєнні порядки // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 110–113.

⁵¹ Франко І. Пісня руських хлопів радикалів // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 40–41; Франко І. Ян Бадені о Радикалах // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 101–102.

⁵² Шмігельський. Братя хлопи! // Радикал. — 1896. — Нр. 7. — 5 січня. — С. 71–75; Яндрульський. Хлопські приятелі. (Допись) // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 106–110.

⁵³ Бачинський Ю. Пару слів в відповідь «Д'ялу» і «Галичанинови» // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 80–83.

⁵⁴ з. х. у. Остатнім часом ... // Радикал. — 1895. — Нр. 2. — 20 жовтня. — С. 21–23; Українець. Полтава 6 грудня // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 83–84.

⁵⁵ Міщанська революція 48 року ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 2.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само.

вживання місцевого тернопільського старости. Як наслідок перемогу здобув кандидат польського Центрального виборчого комітету граф Ю. Коритовський⁵⁸.

Водночас, як дізнаємося з «Радикала», перемогу на виборах здобули підтримувані РУРП кандидат т. зв. Незалежного народовського комітету радикал Т. Окуневський (Коломийський повіт). А також і кандидати від повітових виборчих комітетів — радикал-селянин С. Новаковський (Перемишльщина) та селянин Д. Остапчук (Збаражчина)⁵⁹. Натомість у Городенківському повіті кандидатом від РУРП був С. Данилович. Але через відмову священників голосувати за нього, С. Данилович зняв свою кандидатуру на користь В. Шухевича (кандидат т. зв. Головного руського виборчого комітету). Натомість перемогу здобув поляк А. Теодорович, набравши 108 голосів. А його опонент В. Шухевич отримав лише 62 голоси⁶⁰. За цей вчинок С. Данилович у вступній статті «Радикала» був звинувачений в тому, що він «зрадив радикалізм!». У статті також додавалося: «Думаємо, що се запечатало єго кар'єру в нашій партії!»⁶¹. Інформувала про це читачів і стаття «Резигнація д-ра Даниловича»⁶².

Результатам сеймових виборів була присвячена й стаття «Вибори до сойму». Між іншим в ній зазначалося, що РУРП у цілому здобула понад 557 голосів. Останні могли забезпечити відносно чисельне представництво радикалів у сеймі — мінімум шість депутатів (підррахунки були здійснені редакцією газети «Kurjer lwowski»)⁶³. Зрештою на сторінках часопису також було висвітлено окремі аспекти діяльності представництва РУРП у Галицькому сеймі⁶⁴.

⁵⁸ Zupelnie legalnie ... // Радикал. — 1896. — Нр. 7. — 5 січня. — С. 76; Результать виборѳвъ до сойму зъ меншихъ посѳлостей ... // Дѳло. — 1895. — Ч. 206. — 15 (27) вересня. — С. 1.

⁵⁹ Відозва до всіх Товаришів радикалів і всіх руских селян Галичини і Буковини // Хлібороб. — 1895. — Нр. 13–17. — 1 вересня. — С. 3; Міщанська революція 48 року ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 3; Вибори до сойму // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 6–7; Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампані 1889 і 1895 рр. — Львів, 1996. — С. 118–119.

⁶⁰ Міщанська революція 48 року ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 3; Результать виборѳвъ до сойму зъ меншихъ посѳлостей ... // Дѳло. — 1895. — Ч. 206. — 15 (27) вересня. — С. 1; Стефанік В. Повне зібрання творів: у 3 т. — К.: Вид-во Академії Наук Української РСР, 1954. — Том третій: Листи. — С. 44; Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. — Львів, 1996. — С. 118.

⁶¹ Міщанська революція 48 року ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 3.

⁶² Резигнація д-ра Даниловича // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 7–8.

⁶³ Вибори до сойму // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 5–7.

⁶⁴ Сойм // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 84–86; Фалшоване публичної опінії // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 86–87.

Очевидно, що появу часопису «Радикал» читачі зустріли доволі прохолодно. Так, діяч РУРП Т. Окуневський у листі до І. Франка від 16 жовтня 1895 р. писав: «Громадські[й] Голос міні до вподоби за то в Радикалі спостеріг я так що форми як і змісту leider einen Rückgang (на жаль занепад. — *Авт.*)»⁶⁵. Натомість деякі читачі виявляли певний інтерес до часопису. Так, примірники «Радикала», за посередництвом М. Павлика, отримувала Л. Драгоманова, вдова вченого⁶⁶. В листі до М. Павлика від 8 (20) жовтня 1895 р. вона писала: «Радикала» дістала 2 №№, другого ще не читала, а перший мені сподобався, якщо він продовжатиме в цім напрямі то ще нічого»⁶⁷.

Часопис «Радикал»* виходив у світ в львівській друкарні В. Манецького — разом із «Громадським голосом» і низкою інших видань. Традиційно перший номер «Радикала» було розіслано серед потенційних читачів «на показ». З цього приводу в часописі зазначалося: «Се число «Радикала» розсилаємо на показ. Хто не схоче заперенумерувати (передплатити. — *Авт.*), зволить нам его звернути. Хто не заплатить предплати, тому 2-го числа не пішлемо. Видавництво «Радикала» запевнене на цілий рік. Єсли зголосить ся 400 предплатників, будемо его видавати 3 рази в місяць»⁶⁸. Водночас тираж часопису встановити не вдалося. Можливо, що наклад «Радикала» на протязі його існування був досить невеликим. Водночас третій номер видання інформовував читачів: «всі ті, що домагають ся, щоби висилати їм «Радикал»-а безплатно на тій підставі, що они заплатили вже цілорічну предплату за «Народ» повідомляємо, що ми до тепер, обовязку того на себе не взяли»⁶⁹.

В. Будзиновський стверджував, що редагував часопис «Радикал» без оплати⁷⁰. Також невідомо чи отримували платню інші працівники редак-

⁶⁵ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (далі — ВР ІЛ), ф. 3, од. зб. 1613, арк. 188–189; *Бурлака Г.* Листування родини Окуневських // *Визначні постаті України: Андрій Чайковський та Теофіл Окуневський: Збірник наукових праць, присвячених 150-річчю від дня народження Андрія Чайковського (2007) та Теофіла Окуневського (2008).* — Львів: Афіша, 2010. — С. 208.

⁶⁶ *Михайло Драгоманов.* Документи і матеріали 1841–1994 / упорядн. Г. Болотова, І. Бутич, Н. Грабова, О. Купчинський [та ін.]. — Львів, 2001. — С. 356.

⁶⁷ Там само. — С. 328.

* Загалом структура часопису майже не відрізнялася від преси того часу. Водночас інформація в «Радикалі» фактично не оформлювалася в спеціальні рубрики. Виняток становлять рубрики «Надіслане» та «Переписка редакції» (1895, № 3), «Від редакції» (1895, № 5/6) та «Нові книжки» (1896, № 8). Назву останньої рубрики було виділено напівжирним шрифтом.

⁶⁸ Се число «Радикала» ... // *Радикал.* — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 12.

⁶⁹ *Переписка редакції // Радикал.* — 1895. — Нр. 3. — 5 падолиста. — С. 36.

⁷⁰ *Будзиновський В.* Смішне в поважнім // *Нові шляхи.* — Львів, 1930. — Т. 8. — С. 180.

ції. Разом із тим гроші потрібні були за друк «Радикала». Очевидно, що він виходив за кошти, зібрані серед підавстрійських прихильників часопису. Передплата на рік складала — 3 гульдени, а окреме число коштувало 15 кр.⁷¹. На жаль, про кількість передплатників часопису докладних відомостей немає. Важко сказати чи «Радикал» мав постійних передплатників. Але вочевидь вони все ж таки були. Так, В. Будзиновський у недатованому листі до свого товариша та однопартійця В. Охримовича писав: «Можебуть намовив свого Меценаса (Є. Олесницького. — *Авт.*), або ще кого, щоби заперенумерував (передплатив. — *Авт.*) Радикала»⁷².

Інше джерело фінансування становили прихильники часопису по той бік кордону — підросійські українці. Редакція часопису «Радикал» розраховувала на матеріальну підтримку наддніпрянців. До того ж у програмній статті часопису зазначалося, що він буде органом всієї України⁷³. Про це свідчать надіслані з Наддніпрянської України матеріали для публікації в «Радикалі». Передусім це «Заява групи молодих українців радикалів»⁷⁴, початок статті П. Тучапського «Про російські воєнні порядки»⁷⁵ та ін.⁷⁶.

Вартість річної передплати «Радикала» для читачів із Російської імперії становила 6 руб.⁷⁷. Очевидно, що в Наддніпрянській Україні збір коштів для «Радикала» організовував М. Ковалевський. Найбільш ймовірно, що гроші надходили до В. Будзиновського через львівського адвоката Р. Бубера (приятеля М. Ковалевського)⁷⁸. Проте кошти приходили не завжди вчасно. Так, у листі до Л. Драгоманової від 11 березня 1896 р. зі Львова М. Павлик писав: «Радикал» опізниться, бо через брак грошей

⁷¹ Романюк М.М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. — Львів: Світ, 2001. — Т. 1. 1848–1900 рр. — С. 610.

⁷² ЦДАЛ України, ф. 372, оп. 1, спр. 33, арк. 44.

⁷³ Міщанська революція 48 року ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 5; *Кравець М. М.* До питання про Русько-Українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках XIX ст. // 3 історії західноукраїнських земель. — К., 1957. — Вип. 2. — С. 137; *Кравець М.М.* Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. — Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1964. — С. 212.

⁷⁴ Заява групи молодих Українців радикалів // Радикал. — 1895. — Нр. 5 і 6. — 20 грудня. — С. 54–58.

⁷⁵ *Е.С.* Про російські воєнні порядки // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 110–113.

⁷⁶ *Українець.* Полтава 6 грудня // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 83–84; Допись з України // Радикал. — 1896. — Нр. 9. — 22 лютого. — С. 99–100.

⁷⁷ Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження. — Т. 2: 1891–1905 рр. / Уклад.: М.В. Галушко, М.М. Романюк (керівник проекту), Л.В. Снісарчук. — Львів, 2009. — С. 123.

⁷⁸ *Будзиновський В.* Смішне в поважнім // Нові шляхи. — Львів, 1930. — Т. 8. — С. 180.

(Г.П.Г. (М. Ковалевський. — *Авт.*) не посилає обіцяних г[ульденів] 20 у місяць) треба печатати підзвітний»⁷⁹. Очевидно, що редакція часопису «Радикал» часто потерпала від браку коштів.

М. Ковалевський очевидно допомагав розповсюджувати часопис «Радикал» не лише в Російській імперії, але й далеко за її межами. Зберігся недатований (не раніше січня 1896 р.) лист М. Ковалевського (підписаний криптонімом Г.П.Г.) до невідомого адресата. В листі між іншим містилося прохання негайно надіслати у Лондон, до редакції польського соціалістичного часопису «Przedświt»* із приміткою «передать Васильчуку**» (Л. Василевському. — *Авт.*) чи «для Васильчука» 15 прим. «Радикала» кожного номеру, починаючи з першого. Водночас у листі додавалося: «Впредь также, тотчас же по выходѣ новых номеров «Радикала» и [«]Громадскаго Голосу» высылать в том же количестве экземпля.[яров] по тому же адресу»⁸⁰.

Редакція часопису майже в кожному номері «Радикала» інформувала читачів про діяльність РУРП. «Як широко розрослася радикальна партія. Кілька повітів, маємо вже в руках, [...] а нема вже такого повіту, де-б ми не мали вже рішучих приклонників», — зазначалося в зверненні «Товариші радикали!». Між іншим у статті наголошувалося на необхідності організаційного зміцнення та розбудови структури РУРП. В першу чергу передбачалося скликати черговий з'їзд радикальної партії⁸¹. У зверненні між іншим наголошувалося, що «найважливіші справи, котрі ждуть полагодження (на з'їзді. — *Авт.*), є організація, і програма партії»⁸².

У листопадовому номері «Радикала» (1895, № 3) було вміщено повідомлення «З'їзд радикальної партії». Там зазначалося, що «з'їзд радикальної партії відбудеться в грудні, ближший термін подамо пізніше»⁸³. В часописі навіть була присвячена окрема стаття майбутньому з'їзду

⁷⁹ Денисюк І. Листи Михайла Павлика до родини Драгоманових // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1997. — Т. ССXXXIV: Праці Філологічної секції. — С. 473.

* Часопис «Przedświt» (1881–1920) спочатку виходив у Женеві. З липня 1891 р. у Лондоні. Натомість із 1903 р. у Кракові. Від 1913 р. у Львові, а на протязі 1916–1920 років у Варшаві.

** Левко Васильчук — псевдонім польського публіциста Л. Василевського (1870–1936), що з 1897 р. (за іншими даними протягом 1898–1902) був редактором часопису «Przedświt» у Лондоні.

⁸⁰ ВР ІІ, ф. 3, од. зб. 1613, арк. 497, 499.

⁸¹ Товариші Радикали ! // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 8.

⁸² Товариші Радикали ! // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 8; Яцук П.Й. Газета «Радикал» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — Львів, 1980. — Вип. 11. Журналістика і життя. — С. 36–37.

⁸³ З'їзд радикальної партії // Радикал. — 1895. — Нр. 3. — 5 падолиста. — С. 36.

РУРП⁸⁴. В публікації автор окреслив ряд питань, котрі потрібно було вирішити на IV з'їзді партії. Це передусім необхідність реорганізації РУРП, створення т. зв. «екзекутивного» (виконавчого) комітету з центром у Львові. Також потрібно було визначитися з офіційним друкованим органом партії. «Зїзд буде мусів або порозуміти ся з видавцями “Громадського Голосу” і “Радикала”, або заснувати новий, партийний орган», — зазначалося в статті. Важливими, на думку автора, були перегляд і зміна окремих положень («ревізія») партійної програми та ін.⁸⁵

Зрештою в черговому номері часопису було вміщено оголошення, де зазначалося, що «Четвертий зїзд радикальної партії відбуде ся [...] дня 29 грудня 1895 в великій сали “Робітничого дому” в “Пасажу Гавсмана”. Наради зачнуть ся точно о годині 8-й рано». І додавалося, що «нашим передплатникам (часопису “Радикал”. — *Авт.*) запрошень не розсилаємо, просимо відобрати собі їх у Львові в нашій редакції». Повідомлення підписали: С. Новаковський, І. Франко та В. Будзиновський⁸⁶.

Детальний опис IV з'їзду РУРП було надруковано в № 7 часопису від 5 січня 1896 р.⁸⁷. Також у «Радикалі» була опублікована нова програма РУРП, прийнята на з'їзді партії⁸⁸. В часописі також було вміщено статтю «Організація радикальної партії»⁸⁹. Згідно з рішенням з'їзду РУРП органом партії стала газета «Громадський голос»^{*,90}.

Вже в наступному номері часопису (1896, № 8) було надруковано статтю діяча РУРП Ю. Бачинського «Пару слів в відповідь “Ділу” і

⁸⁴ Четвертий зїзд радикальної партії, відбуде ся с. р. в першу неділю соймової сесії // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 46–48.

⁸⁵ Четвертий зїзд радикальної партії, відбуде ся с. р. в першу неділю соймової сесії // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 46–48; *Яцук П. Й.* Газета «Радикал» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — Львів, 1980. — Вип. 11. Журналістика і життя. — С. 40; Історія української дожовтневої журналістики. — Львів, 1983. — С. 397.

⁸⁶ Четвертий зїзд радикальної партії ... // Радикал. — 1895. — Нр. 5 и 6. — 20 грудня. — С. 60.

⁸⁷ Четвертий зїзд радикальної парти[i] // Радикал. — 1896. — Нр. 7. — 5 січня. — С. 61–68; *Яцук П. Й.* Газета «Радикал» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — Львів, 1980. — Вип. 11. Журналістика і життя. — С. 40–41; Історія української дожовтневої журналістики. — Львів, 1983. — С. 397–398.

⁸⁸ Програма руско-української радикальної партії ... // Радикал. — 1896. — Нр. 7. — 5 січня. — С. 70–71.

⁸⁹ Організація радикальної партії // Радикал. — 1896. — Нр. 7. — 5 січня. — С. 68–70.

* На сторінках часопису друкувалися короткі повідомлення про вихід кількох номерів «Громадського голосу», інформація про конфіскацію № 9 газети від 13 листопада 1895 р. і т. д. Див.: «Громадский Голос» ... // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 48 та ін.

⁹⁰ Там само. — С. 69.

«Галичанинови»»⁹¹. У статті автор зазначив, що «хочемо показати шан.[овним] Редакціям їх “ясність” що-до розуміння теорій соціалістичних в загалі, а теорії “наукового соціалізму”, спеціально, і розслідити, чи справді показала ся партія так не консеквентною (непослідовною. — *Авт.*), задержуючи на дальше свою давну назву, як се їй закидують ред.[акції] “Дѣла” і “Галичанина”»⁹². Також у згаданому номері часопису було вміщено інформацію про вихід праці Ю. Бачинського «Україна irredenta»⁹³.

На початку 1896 р. у «Радикалі» було надруковано ґрунтовну рецензію (без підпису) на працю єзуїта-католика о. Я. Бадені «Radykali ruscy». Остання вийшла як передрук («відбитка») з краківського часопису «Przegląd powszechny»*,⁹⁴. Також у часописі з’явилася рецензійна стаття І. Франка «Ян Бадені о Радикалах». Між іншим письменник навів у своїй статті ряд фактичних неточностей, численні спотворювання фактів допущені Я. Бадені⁹⁵. Зрештою в «Радикалі» було опубліковано також і «Пісню руських хлопів радикалів» І. Франка — своєрідний гімн РУРП⁹⁶.

На 31 жовтня 1895 р. в зв’язку зі смертю депутата А. Тишковського були призначені додаткові парламентські вибори від IV(сільської) курії у виборчому окрузі Перемишль — Мостиська — Добромиль⁹⁷. Від РУРП свою кандидатуру погодився висунути І. Франко. Про це читачів «Радикала» інформувала коротка замітка. Між іншим у ній зазначалося, що «наш кандидат (І. Франко. — *Авт.*) представив ся вже виборцям з Перемиского і в Мостисках. В М.[остиськах]* і в Добромили** розбили жан-

⁹¹ Бачинський Ю. Пару слів в відповідь «Дѣлу» і «Галичанинови» // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 80–83.

⁹² Там само. — С. 80–81.

⁹³ Нові книжки: ... // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 87.

* Мова йде про: *Badeni J. Radykali ruscy*. — Krawów: Druk. W. L. Anczyca i Spółki, 1896. — 63 s. Вперше надруковано: *Badeni J. Radykali ruscy // Przegląd powszechny*. — Krawów, 1896. — Т. XLIX. — S. 221–281.

⁹⁴ «Radykali ruscy» // Радикал. — 1896. — Нр. 9. — 22 лютого. — С. 89–94.

⁹⁵ Франко І. Ян Бадені о Радикалах // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 101–102.

⁹⁶ Франко І. Пісня руських хлопів радикалів // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 40–41; Возняк М. Иван Франко в добі радикалізму // Україна. — К., 1926. — Кн. 6. — С. 136.

⁹⁷ Возняк М. Виборче беззаконня проти Івана Франка // Иван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1948. — 36. 1. — С. 66; *Tomczyk R. Galicyjska Rusko-Ukraińska Partia Radykalna w latach 1890–1914*. — Szczecin, 2007. — S. 119.

* Передвиборчі збори в Мостиськах відбулися 13 жовтня 1895 р. Головою зборів був обраний В. Будзиновський. Водночас присутній на зібранні Пашкевич запропонував кандидатуру русофіла М. Антоневи́ча. Натомість діяч РУРП М. Новаковський висунув кандидатуру І. Франка, на що останній погодився. Проте подальшим нарадам перешкодила поліція. Серед голосних вигуків протесту стражі порядку закрили зібрання

дарми виборців»⁹⁸. Зважаючи на численні зловживання під час виборів депутатом парламенту був обраний не І. Франко, а П. Тишковський⁹⁹. Невтішним для РУРП результатам виборів у «Радикалі» була присвячена стаття «Радикальна кандидатура»¹⁰⁰. «Виступаючи з нашою кандидатурою, — зазначалося в публікації, — хотіли ми використати передвиборчий час [...]. Ми однак грубо помилилися. Результат показав, що булибисмо побідили, еслиб цілі правибори і самі вибори не були одним довгим ланцюхом гвалтів і нелегальностей, очевидно, з кривдою нашого кандидата»¹⁰¹.

Водночас у «Радикалі» було вміщено статтю з критичними заувагами щодо тенденційності львівської газети консервативної орієнтації «Dziennik polski». Між іншим автор публікації звертався до редакції газети чому вона не стала на захист І. Франка, який був незаконно заарештований у Перемишлі. Чи на захист селянина-радикала О. Муштука, заарештованого в Добромилі. Зрештою «ані словечка обурення на те, що Будзиновського арештували в Мостисках за те, що він оперся влади за надужите влади?», — між іншим наголошувалося в публікації¹⁰².

15 листопада 1895 р. у Львові передбачалося провести віче, що мало «запротестувати против сегорічним виборам до Сойму краєвого», — зазначалося в «Радикалі»¹⁰³. Проте віче було заборонено поліцією Львова. Натомість оргкомітет віча скликав збори за запрошеннями — т. зв. «довірочні збори» (на них не потрібно було дозволу влади). За даними «Радикала» кількість учасників зборів досягала майже 600 осіб. Голову-

та заарештували В. Будзиновського. Правда через годину його відпустили на волю. Детальніше про це див.: Zgromadzenie wyborcze w Mościaskach // Kurjer lwowski. — 1895. — Nr. 286. — 15 Października. — S. 2; Предвыборное собрание въ Мостискахъ // Галичанинъ. — 1895. — Ч. 221 и 222. — 4 (16) октября. — С. 4–5; Послѣдними часами ... // Громадський голос. — 1895. — Nr. 8. — 26 октября. — С. 61; 3 «Іванової Хати». *Перемиский* // Громадський голос. — 1896. — Nr. 6. — 30 марта. — С. 45; *Возняк М.* Виборче беззаконня проти Івана Франка // Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1948. — Зб. 1. — С. 70–71.

** Передвиборчі збори в Добромилі мали відбутися 10 жовтня 1895 р.

⁹⁸ Вибори в Перемишлі // Радикал. — 1895. — Nr. 2. — 20 жовтня. — С. 24.

⁹⁹ Вибори до Ради державної в окрузі Перемишля, Мостиска, Добромиль // Громадський голос. — 1895. — Nr. 9. — 13 падолиста. — С. 63–64.

¹⁰⁰ Радикальна кандидатура // Радикал. — 1895. — Nr. 3. — 5 падолиста. — С. 30.

¹⁰¹ Радикальна кандидатура // Радикал. — 1895. — Nr. 3. — 5 падолиста. — С. 30;

Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму // Україна. — К., 1926. — Кн. 6. — С. 139.

¹⁰² Поліцейський дневник ... // Радикал. — 1895. — Nr. 2. — 20 жовтня. — С. 23–24.

¹⁰³ Всенародне віче ... // Радикал. — 1895. — Nr. 3. — 5 падолиста. — С. 36.

вав о. І. Озаркевич. Виступали Є. Олесницький, Іскрицький, діячі РУРП І. Франко й Т. Окуневський та ін.¹⁰⁴.

Зрештою, як підсумовував «Радикал» «збори ухвалили резолюцію поставлену» Є. Олесницьким. «В резолюції референта, — зазначалося в «Радикалі», — протестує ся против способови переведеня сегорічних виборів, заявляє ся, що Русини уважають Сойм за нелегальний і ухваляюєся вислати з усіх повітів Галичини депутацію до цісаря, з просьбою о розв'язанє галицького сойму»¹⁰⁵. В львівській консервативній «Gazet-i narodow-ий» вищезгаданим зборам було присвячено статтю «Ważny zwrot w sprawie ruskiej»¹⁰⁶. Натомість у «Радикалі» з'явилася стаття під однойменною назвою — «Важний зворот в руській справі». У публікації було спростовано ряд неправдивих фактів вміщених кореспондентом «Gazet-i narodow-oї»¹⁰⁷.

Зрештою 12 грудня 1895 р. чисельна делегація галицьких українців (за даними «Радикала» понад 200 селян й близько 40 інтелігентів¹⁰⁸) виїхала зі Львова до Відня¹⁰⁹. Даній темі в «Радикалі» було присвячено статтю «Депутація русинів у Відні». Там між іншим зазначалося, що РУРП виступила проти поїздки згаданої делегації. Натомість участь радикалів у складі делегації дала їм змогу для налагодження контактів із селянами з різних повітів Галичини. Зрештою стаття завершувалася словами: «А вжеж ніхто небув так радий з результату тої поїздки, як радикали. Більше, писати нам не вільно»¹¹⁰. Очевидно редакція часопису побоювалася конфіскації. Однак В. Будзиновський не подавав часопис до цензури, принаймні ми не маємо такої інформації. Проте редакція «Радикала» завжди пам'ятала про це: «Над нами висить об'єктивний і

¹⁰⁴ Довірочні збори Русинів у Львові 15. с. м. // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 40; *Аркуша О.* Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. — Львів, 1996. — С. 121.

¹⁰⁵ Довірочні збори Русинів у Львові 15. с. м. // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 40.

¹⁰⁶ *Ważny zwrot w sprawie ruskiej* // *Gazeta narodowa*. — 1895. — Нр. 321. — 19 Listopada. — S. 1.

¹⁰⁷ Важний зворот в руській справі // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 45.

¹⁰⁸ Депутація Русинів до Відня // Радикал. — 1895. — Нр. 5 і 6. — 20 грудня. — С. 59.

¹⁰⁹ Депутація Русинів до Відня // Громадський голос. — 1895. — Нр. 12. — 30 грудня. — С. 90.

¹¹⁰ Депутація Русинів до Відня // Радикал. — 1895. — Нр. 5 і 6. — 20 грудня. — С. 59–60; *Яцук П.Й.* Газета «Радикал» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — Львів, 1980. — Вип. 11. Журналістика і життя. — С. 38; *Історія української дожовтневої журналістики.* — Львів, 1983. — С. 395–396.

суб'єктивний меч прокуратора, і вічно грозить пересіченням пасма життя кожного Ч.[исла] нашої часописи»¹¹¹.

Стосовно періодичності виходу часопису, то від самого початку «Радикал» мав виходити як двотижневик¹¹². Але раз на два тижні часопис виходив тільки два перші місяці. Проте вже 5-тий номер «Радикала» вийшов із місячною затримкою не 5-ого, а 20-ого грудня 1895 р. Затримка пояснювалася так: «5[-]те число (№ 5-6 від 20.XII. — *Авт.*) “Радикала” не вийшло в означенім часі, з причин від редакції не зависимих. Цілий персонал редакційний нашої часописи виїхав до Відня разом з хлопскою депутацією. Предплатників наших винагородимо в той спосіб, що сьлідуючі числа Радикала вийдуть в більшім обемі, як звичайно»¹¹³. Наступне число «Радикала» з’явилося 5 січня 1896 р. (№ 7). Однак незабаром виявилось, що витримати заявлені терміни знову буде неможливо. Л. Драгоманова в листі до І. Франка від 12 січня 1896 р. писала: «Оак мені прикро, шчо пропав “Народ”, не можу сказати вам. Чиж то він пропав дльа того, шчоб народившіюсьа післьа оого “Радикал” оак наооскорше скінчив своєе життьє і сліда не оставив! Чула моєа душа, шчо воно так виоде»¹¹⁴.

Черговий номер часопису «Радикал» з’явився лише на початку наступного місяця (№ 8 від 5.II.1896 р.). Місячна затримка сталася через брак у львівських друкарнях складачів. Оскільки на протязі січня–лютого 1896 р. відбулися страйки робітників 17 друкарень Львова¹¹⁵. Тому «з причини загального страйку зецерів у Львові видаєм отсе число в обемі о половину меншім, як було постановлено», — зазначалося в «Радикалі»¹¹⁶. Так, галичанин В. Щурат у листі до І. Франка від 8 лютого 1896 р. із Відня запитував: «Що з “Радикалом”? Чи він може теж поляг буйною головою? Щось його не видко»¹¹⁷. Зрештою видавцям так і не вдалося

¹¹¹ Довірочні збори Русинів у Львові 15 с. м. // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 40.

¹¹² Романюк М. М. *Op. cit.* — С. 610.

* Обсяг часопису здебільшого становив 12 стор. (№№ 1–4 і 9). У окремих випадках 16 (№№ 5/6, 7 і 10/11) та відповідно 11 стор. (№ 8).

¹¹³ Від редакції // Радикал. — 1895. — Нр. 5 і 6. — 20 грудня. — С. 60.

¹¹⁴ ВР ІЛ, ф. 3, од. зб. 1613, арк. 295.

¹¹⁵ *Кравець М.М.* Робітничий рух у Східній Галичині наприкінці XIX ст. (1892–1900 роки) // З історії західноукраїнських земель. — К., 1960. — Зб. 4. — С. 50; *Макаєв В.* Робітничий клас Галичини в останній третині XIX ст. — Львів, 1968. — С. 151–152; *Каковський К.Г.* На шляху до Великого Жовтня. Страйковий рух в Галичині кінця XIX — початку XX ст. — Львів, 1970. — С. 54.

¹¹⁶ З причини ... // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 87.

¹¹⁷ ВР ІЛ, ф. 3, од. зб. 1613, арк. 368; Франкіяна Василя Щурата: листи, статті, спогади / [упорядкув., передм., коментарі та покажчики Л. Козак; наук. ред. Я. Мельник]. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. — С. 37.

відновити регулярний вихід часопису. 22 лютого 1896 р. вийшов черговий номер «Радикала» (№ 9), майже без суттєвого збільшення загальної кількості сторінок. Натомість 25 березня з'явився останній, здвоєний номер часопису (№ 10/11)¹¹⁸.

Не залишалася поза увагою «Радикала» тема непорозумінь РУРП і представників течії народовців. Це статті «Як народовці розуміють «консолідацію»»¹¹⁹ та публікація «Quae mutatio rerum!»¹²⁰. Водночас станом на середину 1890-х років, попри численні непорозуміння, тривала тісна співпраця РУРП із Соціал-демократичною партією Галичини (далі — СДПГ). Даній темі в «Радикалі» була присвячена стаття «Конгрес галицької соц.[іал-]демократії»¹²¹. Мова йде про IV з'їзд СДПГ, що відбувся 28–29 вересня 1895 р. у м. Новий Сонч¹²². На з'їзді були присутні як гості представники РУРП В. Будзиновський і депутат Галицького сейму — С. Новаковський. Перший із них навіть виступив із доповіддю (реферував про селянське питання)¹²³. Зрештою, як інформував часопис «на разі будуть соц.[іал-] дем.[ократи] агітувати між хлопами постулятами, які подає програма Б[удзиновськ]-ого»¹²⁴.

РУРП акцентувала значну увагу на роботі серед українських селян Галичини. Підтвердження цього — матеріали надруковані у «Радикалі». Передусім це текст виступу селянина-радикала А. Шмігельського¹²⁵, виголошений ним 26 грудня 1895 р. на віче в Збаражі. При цьому редакція часопису зазначала, що «наскільки прочитані вже суть деякі мужицькі члени нашої партії». І наголошувала, що «реферат сей випра-

¹¹⁸ Романюк М.М. *Op. cit.* — С. 613.

¹¹⁹ Як народовці розуміють «консолідацію» // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 46.

¹²⁰ Quae mutatio rerum! // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 113–116.

¹²¹ Конгрес галицької соц.[іал-]демократії // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 9–10.

¹²² IV. Zjazd socjalno-demokratycznej partyi galicyjskiej w Nowym Sączu // Naprzód. — 1895. — Нр. 40. — 4 Października. — S. 2–3; IV. Zjazd socjalno-demokratycznej partyi galicyjskiej w Nowym Sączu. (Dokończenie) // Naprzód. — 1895. — Нр. 41. — 10 Października. — S. 2–4.

¹²³ Конгрес галицької соц.[іал-]демократії // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 9–10; Будзиновський В. Як чоловік зійшов на пана. Автобіографія автора. — Львів, 1937. — С. 14; Кравець М.М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. — Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1964. — С. 214; Яцук П.Й. Газета «Радикал» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — Львів, 1980. — Вип. 11. Журналістика і життя. — С. 37; Жерноклев О.С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). — Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. — С. 154–155.

¹²⁴ Конгрес галицької соц.[іал-]демократії // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 10.

¹²⁵ Шмігельський. Братя хлопи! // Радикал. — 1896. — Нр. 7. — 5 січня. — С. 71–75.

цював Ш.[мігельський] без чиеї небудь помочи»¹²⁶. В часописі також було надруковано його статтю «Хлопські приятелі»¹²⁷.

Відомо, що з початку 1890-х рр. група націонал-радикалів намагалася усунути з програми РУРП положення про автономію Галичини. Так, в статті «Відособлене Галичини», вміщеній у «Радикалі», мова йшла про поділ краю за національною ознакою: на українську (східну) та польську (західну) частини¹²⁸. З цією вимогою В. Будзиновський виступив ще на І з'їді РУРП у 1890 р.¹²⁹. «Мої внесення провалилися голосами старших учасників зїзду, вихованих під впливом Драгоманова», — зауважував пізніше В. Будзиновський¹³⁰. Але під час навчання в Львівській гімназії він також перебував під значним ідейним впливом М. Драгоманова¹³¹ й навіть листувався з ним¹³². Проте на початку 1890-х років В. Будзиновський зневірився в авторитеті вченого.

Водночас у кількох перших номерах «Радикала», очевидно за наполяганням М. Павлика, було вміщено наприклад оголошення, що закінчується набір праці М. Драгоманова «Про волю віри»¹³³ та інші матеріали¹³⁴. В «Радикалі» також було надруковано початок¹³⁵ звіту про вечір товариства «Січ» у Відні, присвячений пам'яті М. Драгоманова. Захід

¹²⁶ Реферат А. Шмігельського ... // Радикал. — 1896. — Нр. 7. — 5 січня. — С. 76.

¹²⁷ *Яндрю-льський*. Хлопські приятелі. (Допись) // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 106–110.

¹²⁸ Відособлене Галичини // Радикал. — 1895. — Нр. 5 и 6. — 20 грудня. — С. 45–48.

¹²⁹ *Будзиновський В.* Смішне в поважнім // Нові шляхи. — Львів, 1930. — Т. 9. — С. 64. *Грицак Я.* «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1991. — Т. ССXXII: Праці Історико-філософської секції. — С. 82.

¹³⁰ *Будзиновський В.* Ішли діди на муки. (Введене в історію України). — Львів: 3 друкарні Ставропіг. Інститута у Львові, 1925. — С. 28.

¹³¹ *Грицак Я.* «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1991. — Т. ССXXII: Праці Історико-філософської секції. — С. 75.

¹³² Див.: ЦДІАЛ України, ф. 663, оп. 2, спр. 72.

¹³³ Кінчиться друкувати книжка ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 12.

¹³⁴ Див. детальніше: — Нам передано з редакції «Народа» ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 10–11; Кінчить ся друкувати книжка ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 12; В обох попередних числах Р.[адикала] ... // Радикал. — 1895. — Нр. 3. — 5 падолиста. — С. 36; Вийшла книжка: ... // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 падолиста. — С. 48 та ін.

¹³⁵ *Денисюк І.* Листи Михайла Павлика до родини Драгоманових // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1997. — Т. ССXXXIV: Праці Філологічної секції. — С. 482.

відбувся 5 лютого 1896 р.¹³⁶. М. Павлик у листі до Л. Драгоманової від 3 березня 1896 р. писав: «Вас, певне, звіщали з Відня, що 5 мин[улого] міс[яця] були поминки за М[ихайла] П[етрови]ча, устроєні Січовиками. Я витребував від них промови, котрі й отримав цими днями і дав до «Радикала». Буд[зиновськ]ий зразу не хотів печатати, та потім згодився. Вийде цими днями»¹³⁷.

Діячі РУРП (передусім М. Павлик) також підтримували взаємини із заснованим у квітні 1890 р. англійським «Товариством друзів російської свободи» («Society of Friends of Russian Freedom») в Лондоні. Так, у 1895 р. редакція часопису «Радикал» відгукнулася на перевидання товариством окремою брошурою статті Дж. Кеннана «Російський кримінальний кодекс» («The Russian Penal Code»^{*}). Повідомлення в часописі супроводжувалося анотуванням змісту видання¹³⁸. Водночас у першому числі «Радикала» була передрукована кореспонденція «Избієніе духоборцевъ», опублікована в т. зв. «Летучих листках»^{**} (1895, № 24 від 15 вересня)¹³⁹. В іншому номері часопису було вміщено рецензію на перший випуск спогадів політичного діяча та публіциста В. Дебогорія-Мокрієвича. Мова йде про працю «Воспоминанія. Вл. Дебогорія-Мокрієвича» (Париж, 1894)¹⁴⁰.

Загалом часопис «Радикал» був призначений для більш підготовлених у теоретичному плані читачів¹⁴¹. Редакція часопису намагалася інформувати своїх читачів про найважливіші політичні події не лише в Австро-Угорщині, але й за її межами. При цьому висвітлюючи різноаспектну проблематику. Достатньо згадати статті: «Угода з Угорщиною»¹⁴²,

¹³⁶ Поминки М.П. Драгоманова у Відні // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 102–105.

¹³⁷ Денисюк І. Листи Михайла Павлика до родини Драгоманових // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1997. — Т. ССXXXIV: Праці Філологічної секції. — С. 472.

^{*} Вперше надруковано: Kennan G. The russian penal code // The century magazine. — 1888. — No 6. — Vol. XXXV. — April. — P. 880–886.

¹³⁸ Англійське Товариство Приятелів Волі в Росії ... // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 12.

^{**} В червні 1891 р. члени «Товариства друзів російської свободи» заснували в Лондоні «Фонд вільної російської преси» («Фонд вольной русской прессы»). На протязі 1893–1899 рр. фонд видавав т. зв. «Летучие листки».

¹³⁹ Избієніе духоборцевъ // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 11–12.

¹⁴⁰ «Воспоминанія» Дебогорія Мокрієвича // Радикал. — 1895. — Нр. 5 і 6. — 20 грудня. — С. 53–54.

¹⁴¹ Кравець М.М. До питання про Русько-Українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках ХІХ ст. // З історії західноукраїнських земель. — К., 1957. — Вип. 2. — С. 135.

¹⁴² Угода з Угорщиною // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 8–9.

«Вибори у Відні»¹⁴³, «Тюремна статистика в Росії»¹⁴⁴, «Справа аграрної програми німецьких соціал-демократів»¹⁴⁵, «Антисемітизм у Відні»¹⁴⁶, «Маніфест чеської модерні»¹⁴⁷, «Граф Таафе»¹⁴⁸, «Вибори до Сойму в Чехах»¹⁴⁹, «Спільна армія»¹⁵⁰, «Австрійський парламент»¹⁵¹, «Пролетаріат сільський в Галичині і в Австрії»¹⁵², «Реформа виборча»¹⁵³ та ін.

Звідси часопис «Радикал» очевидно не мав великого успіху серед читачів. А це вказувало на існування певних недоліків у плануванні його змістової політики. Так, член РУРП В. Стефанік у листі до М. Павлика від 2 березня 1896 р. писав: «Радикал» дуже слабонький. Осим однако не хочу звалювати вини на т. Будзиновського, ані казати, що при іншим чоловіці ті часописи були би ліпші. Чи «Народ» чи «Радикал» — без статей Драгоманова були би слабонькі, а мужицка газета аж тоді буде добра, як буде мати редактора і співробітника і буде мочи їх удержати. Поки що треба ждати»¹⁵⁴.

Останнє число часопису вийшло у Львові 25 березня 1896 р. У вихідних відомостях «Радикала» фігурує вказана дата¹⁵⁵. Натомість повідомлення про припинення виходу часопису було вміщено в львівській «Зорі» аж на початку липня 1896 р.¹⁵⁶ Зрештою з огляду на скрутне матеріальне становище В. Будзиновський був змушений припинити видання часопису «Радикал». Також він передав І. Франку редагування газети «Громадський голос»¹⁵⁷. З цього приводу М. Павлик у листі до

¹⁴³ Вибори у Відні // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 10.

¹⁴⁴ Тюремна статистика в Росії // Радикал. — 1895. — Нр. 1. — 5 жовтня. — С. 11.

¹⁴⁵ Справа аграрної програми німецьких соціал-демократів // Радикал. — 1895. — Нр. 2. — 20 жовтня. — С. 19–21.

¹⁴⁶ Антисемітизм у Відні // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 листопада. — С. 37–38.

¹⁴⁷ Маніфест чеської модерні // Радикал. — 1895. — Нр. 4. — 20 листопада. — С. 42–44.

¹⁴⁸ Граф Таафе // Радикал. — 1895. — Нр. 5 і 6. — 20 грудня. — С. 49–50.

¹⁴⁹ Вибори до Сойму в Чехах // Радикал. — 1895. — Нр. 5 і 6. — 20 грудня. — С. 53.

¹⁵⁰ Спільна армія // Радикал. — 1896. — Нр. 8. — 5 лютого. — С. 77–80.

¹⁵¹ Австрійський парламент // Радикал. — 1896. — Нр. 9. — 22 лютого. — С. 98–99.

¹⁵² Пролетаріат сільський в Галичині і в Австрії // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 105–106.

¹⁵³ Реформа виборча // Радикал. — 1896. — Нр. 10 і 11. — 25 марта. — С. 116.

¹⁵⁴ Стефанік В. Повне зібрання творів: у 3 т. — К.: Вид-во Академії Наук Української РСР, 1954. — Том третій: Листи. — С. 58.

¹⁵⁵ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів, ф. 202, од. зб. 30, арк. 2145; Романюк М.М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. — Львів: Світ, 2001. — Т. 1. 1848–1900 рр. — С. 613.

¹⁵⁶ Хроніка. Лукич В. * «Радикал» ... // Зоря. — 1896. — Ч. 13. — 1 (13) липня. — С. 260.

¹⁵⁷ Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи. — Львів, 1930. — Т. 8. — С. 180; Будзиновський В. Як чоловік зійшов на пана. Автобіографія автора. — Львів,

Л. Драгоманової від 18 травня 1896 р. писав зі Львова: «Я, бачу, вже писав Вам, що Б[удзиновський] перестав видавати «Радикала», а тепер приходиться написати ще сумніше: Б[удзиновський] усе покидає і через 11 днів їде в Чернівці на Буковину; там єму прихильники Б[удзиновського] — дали посаду в касі»¹⁵⁸. Наприкінці травня 1896 р. В. Будзиновський переїхав до м. Чернівці, де працював діловодом товариства «Руська каса»¹⁵⁹.

Наступником «Радикала» став, по суті, часопис «Жите і слово». Останній у 1894–1897 рр. виходив під редакцією І. Франка¹⁶⁰. Так, у четвертому томі «Життя і слова» (1895) письменник між іншим зауважив наступне: «ми й зважили ся, по упадку «Радикала» обняти, що так скажемо, єго спадщину, т.[о] є.[сть] зреформувати «Жите і Слово» в такий спосіб, що б воно не тратячи свого дотеперішнього наукового характеру, розширило свої рамки також на справи політичні»¹⁶¹. Тобто «Радикал», по суті, об'єднався з часописом «Жите і слово». Відповідно суттєво вплинувши на його змістове наповнення¹⁶². В зв'язку з такими змінами часопис «Жите і слово» почав виходити з підзаголовком «Вісник літератури, політики і науки»¹⁶³. З цього приводу М. Грушевський у недатованому листі до О. Кониського писав: «Жите і Слово» виходитиме

1937. — С. 14; *Легкий М.* Іван Франко та В'ячеслав Будзиновський: штрихи до взаємин на тлі доби // *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* — Львів, 2009. — Т. ССLVII: Праці Філологічної секції. — С. 143.

¹⁵⁸ *Денисюк І.* Листи Михайла Павлика до родини Драгоманових // *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* — Львів, 1997. — Т. ССXXXIV: Праці Філологічної секції. — С. 475.

¹⁵⁹ *Новинки.* Товарищество «Руска каса» въ Черновцахъ ... // *Галичанинъ.* — 1896. — Ч. 116. — 26 мая (7 іюня). — С. 3; Будзиновський В. Смішне в поважнім // *Нові шляхи.* — Львів, 1930. — Т. 8. — С. 180; *Будзиновський В.* Як чоловік зійшов на пана. Автобіографія автора. — Львів, 1937. — С. 14.

¹⁶⁰ *Животко А.* Нарис історії української преси (Курс лекцій). — Подєбради: УТГІ, 1937. — С. 51; *Романюк М.М.* Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. — Львів: Світ, 2001. — Т. 1. 1848–1900 рр. — С. 114.

¹⁶¹ Редакція «Життя і Слова». Оповідка // *Жите і слово.* — Львів, 1895. — Т. IV. — С. 487–488.

¹⁶² *Ігнатієнко В.* Бібліографія української преси 1816–1916. — Харків; К.: Державне вид-во України, 1930. — С. 106; *Яцук П.Й.* Газета «Радикал» // *Вісник Львівського університету. Серія журналістики.* — Львів, 1980. — Вип. 11. *Журналістика і життя.* — С. 42.

¹⁶³ *Яцук П.Й.* Газета «Радикал» // *Вісник Львівського університету. Серія журналістики.* — Львів, 1980. — Вип. 11. *Журналістика і життя.* — С. 43; *Історія української дожовтневої журналістики.* — Львів, 1983. — С. 400; *Романюк М. М.* *Op. cit.* — С. 114–116.

реформованим, замінивши собою й «Радикала», часописею політ[ично]-літерат[урно] науковою»¹⁶⁴.

Отже, є підстави твердити, що часопис «Радикал» є важливим джерелом для вивчення діяльності РУРП. Водночас період його виходу в світ був відносно нетривалим — лише з початку жовтня 1895 р. до кінця березня 1896 р. Натомість видання часопису співпало з періодом організаційного зміцнення радикальної партії. Очевидно, що головне завдання часопису зводилися до: 1) інформування читачів про основні напрями діяльності РУРП і відповідно 2) поширення та популяризації ідей радикальної партії передусім у середовищі української інтелігенції. На сторінках часопису було вміщено ряд матеріалів, що загалом висвітлювали поточний перебіг діяльності РУРП у Галичині. Це в першу чергу об'ємна кореспонденція про IV з'їзд радикалів 29–30 грудня 1895 р. у Львові, нова редакція програми партії тощо. Разом із тим змістове наповнення видання яскраво свідчило про відстоювання його редакцією саме національних вимог. Також слід підкреслити, що часопис «Радикал» був призначений для більш підготовлених у теоретичному плані читачів. А це в свою чергу суттєво впливало на його читацьку аудиторію.

REFERENCES

1. (1896). Avstriyskyi parlament. *Radykal*, (9), 98–99 [in Ukrainian].
2. (1895). Anhliis'ke Tovarystvo Pryiateliv Voli v Rosyi *Radykal*, (1), 12 [in Ukrainian].
3. (1895). Antysemityzm u Vidny. *Radykal*, (4), 37–38 [in Ukrainian].
4. Arkusha, O. (1996). *Halyts'kyi seim: vyborchi kampanii 1889 i 1895 rr.* L'viv [in Ukrainian].
5. Bachyn'skyi, Yu. (1896). Paru sliv v vidpovid' "Dilu" i "Halychanynovy". *Radykal*, (8), 80–83 [in Ukrainian].
6. Bolotova H., Butych I., Hrabova N., Kupchyns'kyi O., Pel'ts D., & Soroka H. (Comps.). (2001). *Mykhailo Drahomanov. Dokumenty i materialy 1841–1994.* L'viv [in Ukrainian].
7. Budzynovs'kyi, V. (1925). *Ishly didy na muky. (Vvedenie v istoriiu Ukrainy).* L'viv: Z drukarni Stavropih. Instytutu u Lvovi [in Ukrainian].
8. Budzynovs'kyi, V. (1930). Smishne v povazhnykh. *Novi shliakhy*, (8), 177–181 [in Ukrainian].
9. Budzynovs'kyi, V. (1937). *Yak cholovik ziishov na pana. Avtobiografiia avtora.* L'viv [in Ukrainian].
10. Burlaka, H. (1994). Lysty M. Hrushevs'koho do O. Konys'koho. *Ukrainskyi istoryk*, 31(120–123), 117–134 [in Ukrainian].

¹⁶⁴ Бурлака Г. Листи М. Грушевського до О. Кониського // Український історик. — 1994. — Т. 31. — Ч. 120–123. — С. 121.

11. Burlaka, H. (2010). Lystuvannia rodyny Okunevs'kykh. *Vyznachni postati Ukrainy: Andrii Chaikovs'kyi ta Teofil Okunevs'kyi: Zbirnyk naukovykh prats', prysviachenykh 150-richchiu vid dnia narodzhennia Andriia Chaikovs'koho (2007) ta Teofila Okunevs'koho (2008)*. L'viv: Afisha, 201–226 [in Ukrainian].
12. (1895). V obokh poperednykh chyslakh R.[adykala] *Radykal*, (3), 36 [in Ukrainian].
13. (1895). Vazhnyi zvorot v ruskii spravi. *Radykal*, (4), 45 [in Ukrainian].
14. (1895). Vybory v Peremysly. *Radykal*, (2), 24 [in Ukrainian].
15. (1895). Vybory do soimu. *Radykal*, (1), 5–7 [in Ukrainian].
16. (1895). Vybory do Soimu v Chekhakh. *Radykal*, (5 y 6), 53 [in Ukrainian].
17. (1895). Vybory do Rady derzhavnoi v okruzi Peremyslia, Mostyska, Dobromyl'. *Hromadskyi holos*, (9), 63–64 [in Ukrainian].
18. (1895). Vybory u Vidny. *Radykal*, (1) 10 [in Ukrainian].
19. (1895). Vyishla knyzhka *Radykal*, (4), 48 [in Ukrainian].
20. (1895). Vid redaktsyi. *Radykal*, (5 y 6), 60 [in Ukrainian].
21. (1892). Vid Redaktsii. *Narod*, (15–18), 206 [in Ukrainian].
22. (1895). Vidozva do vsikh Tovaryshiv radykaliv i vsikh ruskykh selian Halychyny i Bukovyny. *Khliborob*, (13–17), 1–3 [in Ukrainian].
23. (1895). Vidosoblenie Halychyny. *Radykal*, (5 y 6), 45–48 [in Ukrainian].
24. Vozniak, M. (1948). Vyborche bezzakonnia proty Ivana Franka. *Ivan Franko: Statti i materialy*. L'viv, (1), 65–87 [in Ukrainian].
25. Vozniak, M. (1926). Ivan Franko v dobi radykalizmu, *Ukraina*, (6), 115–163 [in Ukrainian].
26. (1895). Vsenarodne viche *Radykal*, (3), 36 [in Ukrainian].
27. (1895). "Vospomynaniia" Debohorii Mokrievycha. *Radykal*, (5 y 6), 53–54 [in Ukrainian].
28. Halushko M. V., Romaniuk M. M., & Snitsarchuk L. V. (Comps.). (2009). *Ukrains'ka presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.: Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia*, (Vol. 2). L'viv [in Ukrainian].
29. Hnatiuk, V. (1895). Deshcho pro Rus' uhorsku. *Radykal*, (2), 14–19 [in Ukrainian].
30. Hnatiuk, V. (1895). Deshcho pro Rus' uhorsku. (Kinets). *Radykal*, (3), 26–30 [in Ukrainian].
31. Hrytsak, Ya. (1991). "Molodi" radykaly v suspil'no-politychnomu zhytti Halychyny. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. Pratsi Istoryko-filosofs'koi septsii*, (CCXXII), 71–110 [in Ukrainian].
32. (1895). "Hromadskyi Holos" *Radykal*, (4), 48 [in Ukrainian].
33. (1895). Graf Tafe. *Radykal*, (5 y 6), 49–50 [in Ukrainian].
34. Dashkevych Ya., Kupchyns'kyi O., Kravets M., Pel'ts D., & Sysetskyi A. (Comps.). (1998). *Volodymyr Hnatiuk. Dokumenty i materialy (1871–1989)*. L'viv [in Ukrainian].
35. Denysiuk, I. (1997). Lysty Mykhaila Pavlyka do rodyny Drahomanovykh. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. Pratsi Filolohichnoi septsii*, (CCXXXIV), 452–542 [in Ukrainian].
36. (1895). Deputatsiya Rusyniv do Vidnia. *Hromadskyi holos*, (12), 90–92 [in Ukrainian].

37. (1895). Deputatsyia Rusyniv do Vidnia. *Radykal*, (5 y 6), 59–60 [in Ukrainian].
38. (1895). Dovirochni zbory Rusyniv u Lvovi 15. s. m. *Radykal*, (4), 40 [in Ukrainian].
39. (1896). Dopys' z Ukrainy. *Radykal*, (9), 99–100. [in Ukrainian].
40. E. S. (1896). Pro rosiiski voienni poriadky. *Radykal*, (10 i 11), 110–113 [in Ukrainian].
41. Zhernokleiev, O. S. (2006). *Natsional'ni sektsii avstriiskoi sotsial-demokratii v Halychyni i na Bukovyni (1890–1918 rr.)*. Ivano-Frankivs'k: Vydavnycho-dyzainerskyi viddil TSIT. [in Ukrainian].
42. Zhyvotko, A. (1937). *Narys istorii ukrains'koi presy (Kurs leksii)*. Podiebrady: UTHI [in Ukrainian].
43. (1896). Z prychny ... *Radykal*, (8), 87 [in Ukrainian].
44. (1895). Zaiava hrupy molodykh Ukraintsiv radykaliv. *Radykal*, (5 y 6), 54–58 [in Ukrainian].
45. (1895). Zizd radykal'noi partyi. *Radykal*, (3), 36 [in Ukrainian].
46. (1895). Yzbienie dukhobortsev. *Radykal*, (1), 11–12 [in Ukrainian].
47. Ihnatiienko, V. (1930). *Bibliohrafiia ukrains'koi presy 1816–1916*. — Kharkiv; K.: Derzhavne vyd-vo Ukrainy [in Ukrainian].
48. (1983). Istoriiia ukrains'koi dozhovtnevoi zhurnalistyky. L'viv: Vyd-vo pry Lvivs'komu derzh. un-ti Vyd-ho Obiednannia "Vyshecha shkola" [in Ukrainian].
49. Kakovs'kyi, K. H. (1970). *Na shliakhu do Velykoho Zhovtnia. Straikovyi rukh v Halychyni kintsia XIX — pochatku XX st.* L'viv [in Ukrainian].
50. (1895). Kinchyt'sia drukuvaty knyzhka ... *Radykal*, (1), 12 [in Ukrainian].
51. Kozak L. (Comps.); Mel'nyk Ya. (Ed.). (2013). *Frankiiiana Vasyliia Shchurata: lysty, statti, spohady*. L'viv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
52. (1895). Kongres halytskoi sots.[ial]-demokratsyi. *Radykal*, (1), 9–10 [in Ukrainian].
53. Kravets', M. M. (1957). Do pytannia pro Rus'ko-Ukrains'ku radykal'nu partiui u Skhidnii Halychyni v 90-kh rokakh XIX st. *Z istorii zakhidnoukrains'kykh zemel'*, (2), 124–140 [in Ukrainian].
54. Kravets', M. M. (1960). Robitnychi rukh u Skhidnii Halychyni naprykintsia XIX st. (1892–1900 roky). *Z istorii zakhidnoukrains'kykh zemel'*, (4), 40–65 [in Ukrainian].
55. Kravets', M. M. (1964). *Selianstvo Skhidnoi Halychyny i Pivnichnoi Bukovyny u druhii polovyni XIX st.* L'viv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu [in Ukrainian].
56. Lehkyi, M. (2009). Ivan Franko ta Viacheslav Budzynovs'kyi: shtrykhy do vzaiemyn na tli doby. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. Pratsi Filolohichnoi sektsii*, (CCLVII), 134–146 [in Ukrainian].
57. (1895). Lyteratura y yskustvo. Hazetka "Narod" ... *Halychanyn*, (207 y 208), 2 [in Ukrainian].
58. Makaiev, V. (1968). *Robitnychi klas Halychyny v ostannii tretyni XIX st.* L'viv [in Ukrainian].
59. (1895). Manifest cheskoj moderny. *Radykal*, (4), 42–44 [in Ukrainian].
60. (1895). Mishchan'ska revoliutsyia 48 roku ... *Radykal*, (1), 1–5 [in Ukrainian].

61. M. L. (1900). Lev Turbats'kyi. (Posmertna zghadka). *Hromadskyi holos*, (2), 16 [in Ukrainian].
62. (1895). Na vyrazne zhadane d. M. Pavlyka *Hromadskyi holos*, (1), 1 [in Ukrainian].
63. (1895). Nam peredano z redaktsyi "Naroda" *Radykal*, (1), 10–11 [in Ukrainian].
64. (1895). Narodne viche *Radykal*, (4), 48 [in Ukrainian].
65. (1896). Novynky. Tovaryshchestvo "Ruska kasa" v Chernovtsach *Halychany*, (116), 3 [in Ukrainian].
66. (1895). Novynky. Chasopys' "Narod" *Dilo*, (206), 3 [in Ukrainian].
67. (1896). Novi knyzhky *Radykal*, (8), 87 [in Ukrainian].
68. (1891). Opovistka. *Narod*, (6), 96 [in Ukrainian].
69. (1896). Organizatsyia radykalnoi partyi. *Radykal*, (7), 68–70 [in Ukrainian].
70. Pavlyk, M. (1895). Vid redaktora. *Narod*, (17), 277–278 [in Ukrainian].
71. Pavlyk M. (Comps.). (1910). *Perepyska Mykhaila Drahomanova z Mykhailom Pavlykom* (Vol. 6). Chernivtsi [in Ukrainian].
72. Pavlyk M. (Comps.). (1911). *Perepyska Mykhaila Drahomanova z Mykhailom Pavlykom* (Vol. 7). Chernivtsi [in Ukrainian].
73. Pavlyk M. (Comps.). (1911). *Perepyska Mykhaila Drahomanova z Mykhailom Pavlykom* (Vol. 8). Chernivtsi [in Ukrainian].
74. Peremys'kyi. (1896). Z "Ivanovoi Khaty". *Hromadskyi holos*, (6), 42–46 [in Ukrainian].
75. (1895). Perepyska redaktsyi. *Radykal*, (3), 36 [in Ukrainian].
76. (1895) Politseiskyi dnevyk *Radykal*, (2), 23–24.
77. (1896). Pomynky M. P. Drahomanova u Vidny. *Radykal*, (10 i 11), 102–105 [in Ukrainian].
78. (1895). Poslidnymy chasamy *Hromadskyi holos*, (8), 61 [in Ukrainian].
79. (1895). Predvyborovoe sobranie v Mostyskach. *Halychany*, (221 y 222), 4–5 [in Ukrainian].
80. (1896). Prohrama rusko-ukrain'skoi radykal'noi partyi *Radykal*, (7), 70–71 [in Ukrainian].
81. (1896). Prolietariat sil'skyi v Halychyni i v Avstrii. *Radykal*, (10 i 11), 105–106 [in Ukrainian].
82. (1998). "Radykal". In *Entsyklopediia Ukrainoznavstva*, (Vol. 7, p. 2445). Lviv [in Ukrainian].
83. "Radykal". In Rakovs'kyi, I. (Ed.). ([b. r.]), *Ukrainska Zahal'na Entsyklopediia* (Vol. 2, p. 1187). Lviv–Stanyslaviv–Kolomyia: Vydannia kooperatyvy "Ridna shkola" [in Ukrainian].
84. (1895). Radykal'na kandydatura. *Radykal*, (3), 30 [in Ukrainian].
85. Rasevych, V. (2000). Zasady politychnoi nezalezhnosti Ukrainy u prohrami Ukrain'skoi natsional'no-demokratychnoi partii. *Ukraina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'*, (7), 229–242 [in Ukrainian].
86. Rasevych, V. V. (1996). *Ukrains'ka natsional'no-demokratychna partiia (1899–1918 rr.) (Extended abstract of Candidate's thesis)*. Lviv [in Ukrainian].
87. Redaktsiia "Zhytia i Slova". (1895). Opovistka. *Zhytie i slovo*, (Vol. IV), 485–488 [in Ukrainian].

88. (1895). Rezygnatsiia d-ra Danylovycha. *Radykal*, (1), 7–8 [in Ukrainian].
89. (1895). Rezul'tat vyborov do soimu z menshykh poselostei *Delo*, (206), 1 [in Ukrainian].
90. (1896). Referat A. Shmigel'skoho *Radykal*, (7), 76 [in Ukrainian].
91. (1896). Reforma vyborcha. *Radykal*, (10 i 11), 116 [in Ukrainian].
92. Romaniuk, M. M., & Halushko M. V. (2001). *Ukrains'ki chasopysy Lvova 1848–1939 rr.: Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia*, (Vol. 1). L'viv: Svit [in Ukrainian].
93. (1895). Se chyslo *Radykal*, (1), 12 [in Ukrainian].
94. (1895). Se chyslo "Radykala" *Radykal*, (1), 12 [in Ukrainian].
95. Snitsarchuk, L. V. (2007). Rozvytok presy ukrains'kykh radykaliv v ostannie desiatylittia XIX st. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Serii Filolohichni nauky*, (2), 49–54 [in Ukrainian].
96. (1896). Soim. *Radykal*, (8), 84–86 [in Ukrainian].
97. (1896). Spil'na armiiia. *Radykal*, (8), 77–80 [in Ukrainian].
98. (1895). Sprava aharnoi programy nimetskykh sotsyial-demokrativ. *Radykal*, (2), 19–21 [in Ukrainian].
99. Stefanyk, V. (1954). *Povne zibrannia tvoriv*, (Vol. 3). Kyiv: Vyd-vo Akademii Nauk Ukrains'koi RSR [in Ukrainian].
100. (1895). Tovaryshi Radykaly !. *Radykal*, (1), 8 [in Ukrainian].
101. (1895). Tiuremna statystyka v Rosyi. *Radykal*, (1), 11 [in Ukrainian].
102. (1895). Uhoda z Uhorschchynoiu. *Radykal*, (1), 8–9 [in Ukrainian].
103. Ukrainets'. (1896). Poltava 6 hrudnia. *Radykal*, (8), 83–84 [in Ukrainian].
104. (1896). Falshovanie publychnoi opinii. *Radykal*, (8), 86–87 [in Ukrainian].
105. Franko, I. (1895). Pisnia rus'kykh khlopiv radykaliv. *Radykal*, (4), 40–41 [in Ukrainian].
106. Franko, I. (1896). Yan Badeni o Radykalakh. *Radykal*, (10 i 11), 101–102 [in Ukrainian].
107. Khymka, Zh.-P. (1979). Ukrains'kyi sotsiializm u Halychyni (do rozkolu v Radykal'nii Partii 1899 r.). *Journal of Ukrainian Graduate Studies*, 4(2), 33–51 [in Ukrainian].
108. (1891). Khliborob *Narod*, (23), 324 [in Ukrainian].
109. (1896). Khronika. Lukych V. * "Radykal"... . *Zoria*, (13), 260 [in Ukrainian].
110. (1895). Chasopys "Radykal" *Hromadskyyi holos*, (7), 54. [in Ukrainian].
111. (1896). Chetvertyi zizd radykal'noi party[i]. *Radykal*, (7), 61–68 [in Ukrainian].
112. (1895). Chetvertyi zizd radykal'noi partyi, vidbude sia s. r. v pershu nediliu soimovoi sesyi. *Radykal*, (4), 46–48 [in Ukrainian].
113. (1895). Chetvertyi zizd radykalnoi partyi *Radykal*, (5 y 6), 60 [in Ukrainian].
114. Shilier, R. (1895). Remisnyk. *Radykal*, (5 y 6), 50–53 [in Ukrainian].
115. Shmigel'skyi. (1896). Bratia khlopy !. *Radykal*, (7), 71–75 [in Ukrainian].
116. Shchurat, V. (1895). Holechchyna. *Radykal*, (4), 44–45 [in Ukrainian].
117. Shchurat, V. (1896). Zahadka do rozviazky. *Radykal*, (7), 75–76 [in Ukrainian].

118. (1895). Yak narodovtsi rozumiut' "konsolidatsyiu". *Radykal*, (4), 46 [in Ukrainian].
119. Yandru-l's'kyi. (1896). Khlopski pryiateli. (Dopys'). *Radykal*, (10 i 11), 106–110 [in Ukrainian].
120. Yashchuk, P. Y. (1980). Hazeta "Radykal". *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Seriia zhurnalistyky. Vyp. Zhurnalistyka i zhyttia*, (11), 34–43 [in Ukrainian].
121. Kennan, G. (1888). The russian penal code. *The century magazine*, 6 (XXXV), 880–886 [in English].
122. (1896). Quae mutatio rerum!. *Радикал*, (10 i 11), 113–116 [in Ukrainian].
123. (1896). "Radykali ruscy". *Радикал*, (9), 89–94 [in Ukrainian].
124. (1895). Teatr, literatura i sztuka. "Narod" *Kurjer lwowski*, (268), 5 [in Polish].
125. Tomczyk, R. (2007). *Galicyska Rusko-Ukrainska Partia Radykalna w latach 1890–1914*. Szczecin [in Polish].
126. (1895). Ważny zwrot w sprawie ruskiej. *Gazeta narodowa*, (321), 1 [in Polish].
127. z. x. y. (1895). Ostatnym chasom *Radykal*, (2), 21–23 [in Ukrainian].
128. (1895). Zgromadzenie wyborcze w Mościaskach. *Kurjer lwowski*, (286), 2–3 [in Polish].
129. (1896). Zupełnie legalnie *Радикал*, (7), 76 [in Ukraine].
130. (1895). IV. Zjazd socjalno-demokratycznej partii galicyjskiej w Nowym Sączu. *Naprzód*, (40), 2–3 [in Polish].
131. (1895). IV. Zjazd socjalno-demokratycznej partii galicyjskiej w Nowym Sączu. (Dokończenie). *Naprzód*, (41), 2–4 [in Polish].
132. Badeni, J. (1896). *Radykali ruscy*. Krawów: Druk. W. L. Anczyca i Spółki [in Polish].
133. Badeni, J. (1896). Radykali ruscy. *Przegląd powszechny*, (XLIX), 221–281 [in Polish].

Дата надходження до редакції: 23.12.207.